

rilmektedir. Risâlede ele alınan konuların bu mübâhaseleri ihtiva etmesi muhtemel olmakla birlikte risâle tartışma üslûbu taşımamaktadır. On üç kısımdan (sâniha) meydana gelen eserin birinci ve ikinci kısmında i'câzû'l-Kur'ân'ı konu alan Bakara sûresinin 23. âyeti, üçüncü kısmında aynı sürenin inkârcıları dünyanın câzip göründüğünü ifade eden 212. âyeti, ondan sonraki kısımlarda ise sırasıyla Mülk sûresinin cehennemliklerin pişmanlıklarını dile getiren 10. âyeti, kelime-i şehâdet, Meryem sûresinin şirk inancını tenkit eden 92. âyeti, Yâsîn sûresinin güneş, ay, gece ve gündüzden bahseden 40. âyeti, Gafir sûresinin, Allah'ın kullara zulüm etmeyeceğini ifade eden 31. âyeti, Bakara sûresinin İsrâilî-ğulları'nın savaş talebiyle ilgili 246. âyeti, hüsn ve kubuh meselesi, orucun farziyeti (el-Bakara 2/185) ve nezirlerin yerine getirilmesi (el-Hac 22/29), güç yetirilemeyen konularda mükellefiyetin bulunmadığı ve sonuncu kısımda da zarûrât-ı dîniyyeden herhangi birini inkâr edenin tekfir edilmesinde âlimler arasında bir fikir ayrılığının olmadığı konusu işlenmektedir. Beyâzizâde âyetlere dayalı olarak ele aldığı bu konularda Beyzâvî'yi esas almakla birlikte yer yer başka müfessirlerden de alıntılar yapmakta ve gramer kaidelerine dayanarak yorumlar getirmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Lâleli, nr. 3689/2, 17 varak). Aynı kütüphanenin tasnif kayıtlarında (Giresun, nr. 110/1) *Sevânihu'l-ʿulûm* adıyla geçen ve ilk sayfasında "Risâletü's-Sevânih" şeklinde not düşülen risâle bir önceki eserin aynıdır. Bu nüshada da on üç konu aynı başlıklarla işlenmekle birlikte bazı anlatım farkları göze çarpmaktadır. Bu farkların ders sırasında öğrencilerin tuttuğu notlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Giresun, nr. 110/2) "Risâle müteʿallika bi's-Sevânih" adıyla kayıtlı bulunan 2,5 varaklık risâle bir ilim meclisinde kendisine yöneltilen Bakara sûresinin 23. âyetine dair soruya verdiği cevaptan oluşmaktadır. Bu cevap aynı zamanda *Sevânihu'l-mutârahat*'ın ilk kısmına tekabül etmektedir. Aynı kütüphanede (Esad Efendi, nr. 3707/4) "Risâle fî kavlihi Teʿâlâ: Ve in küntüm fî raybin mim mâ nezzelnâ ʿalâ ʿabdinâ" adıyla kayıtlı bulunan 2,5 varaklık risâle de bir öncekinin farklı bir nüshasından ibarettir. Nüshalar arasında görülen farklılıklar, aynı soruya değişik mec-

lislerde farklı ifadelerle cevap verilmiş olmasından veya öğrenciler tarafından farklı notlarla tesbit edilmiş bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bu risâleye ait Süleymaniye Kütüphanesi tasnif kayıtlarında yer almayan bir başka nüsha da Giresun bölümünde (nr. 110/1) bulunan *Risâletü's-sevânih*'in sonundadır (vr. 18-20). 4. *Risâletü'l-bâhiş ve'l-mücib*. Soru-cevap şeklinde kaleme alınmış manzum bir eser olup yirmi meseleyi içermektedir. Konular önce "bâhis" tarafından sorulur, sonra "mücib" tarafından cevaplandırılır. Ele alınan meseleler içinde nezir, secdenin anlam ve şekli gibi fikhî konular bulunduğu gibi isim-müsemma, rızık, fetret ehlinin sorumluluğu gibi kelâmî konular da yer almaktadır. Bâhisin soruları yirmi altı, mücibin cevapları ise 106 beyitten oluşmaktadır. Eserin mukaddimesinde bâhise ait soru beyitlerinin daha çok olduğu, fakat hacmin genişlememesi için soruların yoğunlaştırılarak kısaltıldığı ifade edilmektedir. Soru ve cevap manzum olarak ve özet halinde kaydedildikten sonra konu nesir halindeki ifadelerle daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Eserin mukaddimesinde ifade edildiğine göre Beyâzizâde bu risâleyi kazaskerlik döneminde görevinin verdiği gerilim ve sıkıntılardan uzaklaşmak için yazmıştır. Beyitleri "lâm" kafiyesiyle sona eren risâlenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Lâleli, nr. 3689/1). Bu kitabın sadece bâhise ait yirmi altı beyitini içeren başka nüshaları bulunduğu gibi (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 569/4, 569/6; Şehid Ali Paşa, nr. 2759/3) sadece mücibe ait beyitleri ihtiva eden nüshası da vardır (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 569/5). 5. *Sak* (سك). Kadı tarafından düzenlenen i'lâm ve hüccetlerin yazıya geçiriliş şeklini örnekleriyle gösteren bir eserdir. Müellif önsözde, Türkçe örnek "sak"lar yazıp kadılık vazifesine yeni başlayanlara yardımcı olmak istediğini belirtmektedir (Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 93). 6. *Mecmûʿa fi'l-mesâʿili'l-muntehabe*. Eş'arî ile hocası Cübbâî arasında geçen meşhur tartışma (bk. İHVE-i SELÂSE), ruhun mahiyeti, rüyaların özelliği, cebir ve ihtiyar gibi muhtelif konularda İslâm bilginlerinin görüşlerini dile getiren bir eser olup muhtemelen kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan oluşmuştur (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1281).

Süleymaniye Kütüphanesi tasnif kayıtlarında Beyâzizâde'ye nisbet edilen

Risâletü't-tahkîk fi'r-red ʿale'z-zindîk (Esad Efendi, nr. 1468/1) adlı risâle ona ait olmayıp kazaskerliği döneminde kendisine takdim edilmiştir; eserin müellifi bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Beyâzizâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 32, 35, 41, 46, ayrıca bk. M. Zâhid Kevserî'nin takdimi, s. 2-9; a.e., Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1140, vr. 32^b-33^a; a.mlf., *Sevânihu'l-mutârahat ve levâʿihu'l-müzâkerât*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3689/2, vr. 36^a-37^b; a.mlf., *Sevânihu'l-ʿulûm*, Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 110/1, vr. 12^b-14^a; Muhibbî, *Hulâşâtü'l-eser*, I, 181-182; III, 438; Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şekaik* (nşr. H. J. Kissling), Wiesbaden 1965, s. 530-533; Silâhdar, *Târih*, I, 731; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 479, vr. 423^b; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 642; Mehmed Handzic, *Književni Rad Bosanskohercegovačkih Muslimana*, Sarajevo 1933, s. 8-9; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 116; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, I, 108; Abdülkadir Özcan, *Defterdar Sarı Mehmed Paşa-Zübde-i Vekâyiât (Olayların Özü)*, 1656-1684, *Tahlil ve Metin* (doktora tezi, 1979), İÜ Ed.Fak. Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 3276, I, 225, 233.

AHMET ZEKİ İZGÖER — İLYAS ÇELEBİ

BEYDÂVİ

(bk. BEYZÂVÎ).

BEYDEBÂ

(بیدبَا)

Kelîle ve Dimne'nin

yazarı olduğu söylenen

Hintli Brahman'ın Türkçe'deki adı

(bk. KELİLE ve DİMNE).

BEYDİLİ

Oğuzlar'ın

Bozok koluna mensup boy.

Beydili (Beg-dili, Beg-tili) adına ilk olarak *Divânü lugâti't-Türk'te* rastlanmaktadır. Yirmi iki Oğuz boyunun yedincisi olarak gösterilen Beydili'nin hayvanlarına ve eşyalarına vurdukları damga (سب) şeklindedir. Eserini XIV. yüzyıl başlarında tamamlayan Reşidüddin ise hükümdar çıkaran beş büyük boydan biri olarak nitelendirdiği Beydili'nin "büyükler gibi aziz" mânasına geldiğini söyler ve damgalarını da (سب) şeklinde gösterir. Bununla beraber bugün Beydili'nin anlamı kesin olarak belirlenememiş ve bu adın beg / bey ile dilden (tutsak veya söz) meydana gelen birleşik bir kelime olduğu ihtimali üzerinde durulmuştur.

Diğer Oğuz boylarında olduğu gibi kaynaklarda XIV. yüzyıla kadar Beydili'nin adına pek rastlanmamaktadır. Ancak bunlardan önemli bir kolun Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşunda rol oynadıkları ve Anadolu'nun fethine katıldıkları muhakkaktır. Selçuklu fütühatına katılmayan kollar ise Horasan'da Sultan Sencer'i yenen Oğuzlar'a mensup teşekküller arasında yer almış ve Moğol istilâsı üzerine de Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya, daha sonra da Suriye'ye göç etmişlerdir. Suriye'deki Beydililer Bozok kolunun önemli boylarından biri olmuş, bu koldan bir boy İran'a giderek Safevî Devleti'nin kurulmasında rol oynarken diğerleri Yeni İl ile Halep Türkmenleri içinde ve iç İl yöresinde yurt tutmuşlardır.

Beydili'nin en büyük kolu ise Halep Türkmenleri içinde bulunuyordu. 1520'de Bekir Bey, At Güden Bey ve Yalvaçoğlu Abdi Bey olmak üzere üç cemaatten, 1525-1530 arasında kırk üç cemaatten, 1536'da otuz dokuz cemaatten, 1552'de altmış altı cemaatten, 1570'te ise altmış dokuz cemaatten teşekkül ettiği kaydedilen Beydili'nin bu tarihlerde yaklaşık 1000 hane dolayında bir nüfusa sahip olduğu görülüyor. Bu gruptan en önemlileri Karacalu, Kürtler, Bozkoyunlu, Kuzucuklu, Balabanlı, Taş-baş, Dimleklü, Ulaşlu, Tatalu gibi cemaatlerdi. Naîmâ tarafından Halep, Rakka ve Diyarbekir bölgelerinde yoğun bir nüfusa ve çok miktarda at, koyun ve deveye sahip oldukları bildirilen Beydililer'in en güzel yaylak ve kışlağa mâlik oldukları da kaydedilmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti onları, gerek eşkıyalık sayılan taşkın hareketleri gerekse savaşçı vasıfları dolayısıyla Suriye'deki Arap kabilelerine karşı bir set teşkili gayesiyle Rakka ve yöresine yerleştirmeye teşebbüs etmiştir. Bu iskâna Yeni İl Türkmenleri içinde bulunan 1069 hanelik Beydili kolu da dahil edilmiştir. 1690-1691'de Akçakale'den Rakka'ya kadar olan sahada Belih nehri kıyılarında iskân emri verilen cemaatlerden Yeni İl'e tâbi Bekmişlü 500 çadır, Kara Şeyhlü 600 çadır, Bozkoyunlu 600 çadır, diğer Bozkoyunlu 200 çadır, Dimleklü 500 çadırdı. Bu sırada boyun başında Bozkoyunlu'dan Fîruz Bey, oğlu Şâhin Bey, kardeşi Kenan Bey ve Kurt Bey bulunuyordu. Halep Türkmenleri arasındaki Beydili'den iskân emri verilenler ise Tatalu, Kazlı, Balaban, Araplı, Taş-baş, Sincanlı ve Güneş cemaatleri idi. Ancak aynı bölgelere Beydili oymaklarıyla birlikte iskân edilen diğer cemaat-

lerin birer yolunu bularak kaçmaları, Beydililer'in Arap aşiretlerine karşı yalnız kalmalarına sebep olmuştur. Nitekim 1702'den itibaren Yeni İl ve Halep Türkmenleri'nden bazı cemaatlerin de buraya sevk edildiği görülüyor (BA, MAD, nr. 8458, s. 205). Yeni İl ve Halep Türkmenleri içindeki bu Beydili cemaatlerinin 1683 Bağdat Seferi'nde zahire naklinde önemli hizmetlerde bulundukları da belirtilmelidir.

Belih nehri kıyılarında yerleştirilen bu Beydili obaları XIX. yüzyılda dağılmış ve Karaşihli, Araplı, Torun, Bekmişlü, Güneç (Güneş obası), Hacı Ali, Kazlı, Kadirli, Bayındırlı ve Ceritli oymakları Gaziantep, Urfa, Nizip, Karkamış, Oğuzeli ve Kilis yöresine yerleşmiştir. Bugün Beydili'den Araplı obasının Çörten höyüğü, Teyleli ve Ağdaş köyleriyle Bekmişlü, Kazlı, Güneç-Bayraktar, Kadirli, Hacı-Mahli, Haydarlı ve Çelebi obaları köyleri tamamen Suriye sınırları içinde kalmıştır. Bu Türk köyleri, gerek İstiklâl Savaşı'nda gerekse Hatay'ın anavatana katılmasında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Beydili Türkmenleri'nin elli dört vergi hânesi olan diğer bir kolu ise Tarsus'ta Kosun nahiyesi Türkmen teşekkülleri arasında bulunuyordu. Ayrıca İl. Bayezid devrinde iç İl'de Gülnar kazası dahilinde yerleşmiş Beydililer bugün de adlarını hâlâ muhafaza ettikleri köyler kurmuşlardır. 27 Ramazan 966 (3 Temmuz 1559) tarihli bir kayda göre bu Beydili kolunun bölgeye bu tarihten evvel geldiği anlaşılmaktadır (A. Refik, s. 1). Bu bölgede olduğu gibi Anadolu'nun diğer yörelerinde de Beydililer'e ait köyler kurulmuş olup bugün aynı adı taşıyan birçok köy mevcuttur.

İran'a giden Beydililer ise Safevî Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan Şamlu boyu içinde yer almışlar ve zamanla bu boyun en önde gelen grubunu oluşturmuşlardı. Beydili boy beyleri de Şah Tahmasb devrinden itibaren Safevî Devleti idaresinde yüksek mevkiiler elde etmişlerdi. Özellikle I. Abbas döneminde bu boyun başındaki Zeynel Bey hem eşik ağası* hem de Rey valisi olmuş, Şah Sâfî zamanında başkumandanlık mevkiine getirilmişti. Beydili beylerinin XVIII. yüzyıla kadar İran devlet idaresindeki nüfuzları sürdü. Bu yüzyıldan sonra ise giderek tesirleri kaybolmaya yüz tuttu. Yine aynı yüzyılda Beydili grupları Azerbaycan bölgesinde yerleşik hayata geçmeye başladılar. Bugün İran to-

ponimisinde Beydili adını taşıyan iskân birimleri görülmemekle birlikte bu isim özellikle şahıs adı olarak yaşamaktadır. Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ise Beydili ve Beydilli adlı iki yerleşme yerine rastlanır. Ayrıca Esterâbâd'da da Göklen Beğdili ismi görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 8458, s. 205; *Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, I, 56; Naîmâ, *Târih*, III, 8; Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s. 1, 84, 100-101, 202-203; Ali Şahin, *Güney Anadolu'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar*, Ankara 1962, s. 22 vd.; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 55, 56-62; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, Ankara 1972, s. 210, 297-310; a.mlf., *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 171-173; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 38, 49, 116, 137; İlhan Şahin, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", *TED*, sy. 12 (1982), s. 694-697; a.mlf., "1638 Bağdat Seferi'nde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri", *TD*, sy. 33 (1982), s. 231-234; Gerhard Doerfer, "Bigdeli", *Eİr.*, IV, 251-252.

YUSUF HALAÇOĞLU

BEYHAK

(البق)

İran'da tarihi bir şehir ve bölge.

İran'ın kuzeydoğusundaki Horasan bölgesinin başlıca şehirlerinden birini oluşturan Sebzevâr'ın eski adıdır ve yönetim merkezi olduğu idarî bölgeye de Sebzevâr adı verilmiştir. Tahran'dan doğuya Meşhed'e uzanan kara ve demiryolu bu bölgeden geçer. Yeşil bitki örtüsü, madenleri, değerli taşları ve mermer yatakları ile ünlüdür.

Beyhak'ın İslâm öncesi tarihi hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. Med, Pers ve Partlar zamanında Horasan'ın önemli merkezlerinden biri olmuş, Sâsânî hükümdarları Ceyhun'dan gelen saldırıları önlemek için burayı tahkim etmişlerdir. İbnü'l-Esir, Beyhak'a yakın Hüsrevcird hakkında verdiği bilgiler arasında, Keyhusrev'in (Kyros) Efrâsiyâb'ı öldürmeden önce bu kaleyi inşa ettirmiş olduğundan bahseder. Sâsânî-Akhun (Heyâtıla) mücadelesinde Beyhak diğer Horasan şehirleri gibi istilâya mâruz kaldı. Beyhak, Hz. Osman'ın Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in kumandanlarından Edhem b. Külsüm tarafından fethedildi (30/650-51). Emevî ve Abbâsî hâkimiyeti sırasında